

**MIGRATSIYA JARAYONLARI: IJTIMOY-IQTISODIY OMILLAR,
TENDENSIYALAR VA RIVOJLANISH ISTIQBOLLARI**

Melikulov Nurjov Latifovich

*O'zbekiston Respublikasi IIV Malaka oshirish instituti
Kasbiy tayyorgarlik fakulteti Maxsus fanlar sikli o'qituvchisi
Tel: 77 269 27 72*

Annotatsiya. *Ushbu maqolada migratsiya jarayonlarining nazariy asoslari, uning vujudga kelish sabablari, zamonaviy tendensiyalari hamda ijtimoiy-iqtisodiy taraqqiyotga ta'siri tahlil qilingan. Migratsiya aholining bir hududdan boshqa hududga yoki bir davlatdan boshqa davlatga ko'chib o'tishi bilan bog'liq murakkab demografik jarayon sifatida o'rganilgan. Maqolada mehnat migratsiyasi, ichki va tashqi migratsiya shakllari, ularning iqtisodiyot, mehnat bozori, demografik holat va ijtimoiy munosabatlarga ta'siri yoritilgan. Shuningdek, globallashtirish sharoitida migratsiya oqimlarining kuchayishi, raqamlashtirish va xalqaro mehnat bozori rivojlanishi bilan bog'liq yangi tendensiyalar tahlil qilingan. Migratsiya siyosatini takomillashtirish, migrantlarning huquqiy himoyasini kuchaytirish va mehnat resurslaridan samarali foydalanish bo'yicha takliflar ishlab chiqilgan.*

Аннотация. *В данной статье анализируются теоретические основы миграционных процессов, причины их возникновения, современные тенденции и их влияние на социально-экономическое развитие. Миграция рассматривается как сложный демографический процесс, связанный с перемещением населения из одного региона в другой или из одной страны в другую. В статье рассматриваются трудовая миграция, формы внутренней и внешней миграции, их влияние на экономику, рынок труда, демографическую ситуацию и социальные отношения. Также анализируются новые тенденции, связанные с интенсификацией миграционных потоков в контексте глобализации, цифровизации и развития международного рынка труда. Разработаны предложения по совершенствованию миграционной политики, усилению правовой защиты мигрантов и эффективному использованию трудовых ресурсов.*

Annotation. *This article analyzes the theoretical foundations of migration processes, their causes, current trends, and their impact on socioeconomic development. Migration is viewed as a complex demographic process associated with the movement of population from one region to another or from one country to another. The article examines labor migration, forms of internal and external migration, and their impact on the economy, labor market, demographics, and social relations. It also analyzes new trends associated with the intensification of migration flows in the context of globalization, digitalization, and the development of the international labor market. Proposals for improving migration policy, strengthening legal protections for migrants, and the efficient use of labor resources are developed.*

Kalit so'zlar: *Migratsiya, mehnat migratsiyasi, ichki migratsiya, tashqi migratsiya, demografiya, mehnat bozori, globallashuv, aholi harakati, migratsiya siyosati, iqtisodiy rivojlanish.*

Ключевые слова: *Мигрaтсия, трудовая мигрaтсия, внутренняя мигрaтсия, внешняя мигрaтсия, демография, рынок труда, глобализация, перемещение населения, мигрaтсионная политика, экономическое развитие.*

Keywords: *Migration, labor migration, internal migration, external migration, demography, labor market, globalization, population movement, migration policy, economic development.*

Bugungi kunda migratsiya jarayonlari jahon miqyosidagi eng muhim ijtimoiy-iqtisodiy va demografik hodisalardan biri hisoblanadi. Globallashuv jarayonlarining jadallashuvi, davlatlar o'rtasidagi iqtisodiy aloqalarning kengayishi, transport va axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining rivojlanishi aholi harakatchanligini sezilarli darajada oshirmoqda. Natijada mehnat resurslarining mamlakatlar va hududlar bo'ylab qayta taqsimlanishi kuzatilmoqda.

Migratsiya inson sivilizatsiyasi tarixida qadimdan mavjud bo'lgan jarayon bo'lib, u aholining yashash joyini doimiy yoki vaqtincha o'zgartirishi bilan xarakterlanadi. Zamonaviy sharoitda migratsiya iqtisodiy, ijtimoiy, siyosiy, ekologik va demografik omillar ta'sirida shakllanadi. Ayniqsa, mehnat migratsiyasi ko'plab mamlakatlarda aholi bandligini ta'minlash, ishsizlik darajasini kamaytirish va aholi daromadlarini oshirishning muhim vositalaridan biriga aylangan.

Migratsiya jarayonlarini chuqur o'rganish davlatlarning demografik siyosati, mehnat bozorini tartibga solish, aholi bandligini ta'minlash va ijtimoiy muhofaza tizimini takomillashtirishda muhim ahamiyat kasb etadi. Shu nuqtai nazardan mazkur maqolada migratsiya jarayonlarining nazariy va amaliy jihatlari har tomonlama tahlil qilinadi.

Migratsiya tushunchasi va uning nazariy asoslari

“Migratsiya” atamasi lotincha “migratio” so'zidan olingan bo'lib, “ko'chish”, “harakatlanish” ma'nolarini anglatadi. Ilmiy adabiyotlarda migratsiya aholining ma'lum vaqt davomida bir hududdan boshqa hududga yoki bir mamlakatdan boshqa mamlakatga ko'chib o'tishi jarayoni sifatida ta'riflanadi.

Migratsiya jarayonlarini tadqiq qilishda demografiya, iqtisodiyot, sotsiologiya, geografiya va siyosatshunoslik fanlari muhim o'rin tutadi. Olimlar migratsiyani aholi takror barpo bo'lishi jarayonining tarkibiy qismi sifatida baholaydilar.

Migratsiyaning asosiy xususiyatlari quyidagilardan iborat:

aholining hududiy harakatlanishi;

yashash joyining o'zgarishi;

vaqtinchalik yoki doimiy ko'chish;

ijtimoiy va iqtisodiy maqsadlarni ko'zlash;

mehnati resurslarining qayta taqsimlanishi.

Migratsiya aholi soni va tarkibiga, mehnat resurslari shakllanishiga hamda iqtisodiy o'sishga bevosita ta'sir ko'rsatadi.

Migratsiya turlari va shakllari

Migratsiya turli mezonlarga ko'ra tasniflanadi.

Hududiy qamroviga ko'ra:

Ichki migratsiya

Bir mamlakat hududi doirasida aholining bir hududdan boshqa hududga ko'chib o'tishi ichki migratsiya hisoblanadi. Masalan, qishloq aholisining shaharlarga ko'chishi.

Tashqi migratsiya

Aholining davlat chegarasini kesib o'tishi tashqi migratsiya deb ataladi. Bu holatda migrantlar boshqa mamlakatga mehnat qilish, ta'lim olish yoki yashash maqsadida ko'chib boradilar.

Davomiyligiga ko'ra:

doimiy migratsiya;

vaqtinchalik migratsiya;

mavsumiy migratsiya;

mayatniksimon migratsiya.

Sabablariga ko'ra:

iqtisodiy migratsiya;

siyosiy migratsiya;

ijtimoiy migratsiya;

ekologik migratsiya;

ta'lim migratsiyasi.

Zamonaviy dunyoda iqtisodiy va mehnat migratsiyasi eng keng tarqalgan migratsiya shakli hisoblanadi.

Migratsiyaning asosiy sabablari

Migratsiya jarayonlari turli omillar ta'sirida yuzaga keladi.

Iqtisodiy omillar

Iqtisodiy omillar migratsiyaning eng muhim sabablaridan biri hisoblanadi. Ish haqining yuqoriligi, ish o'rinlarining ko'pligi va turmush darajasining yaxshiroq bo'lishi insonlarni boshqa hududlarga ko'chishga undaydi.

Iqtisodiy sabablarga quyidagilar kiradi:

ishsizlik;

kam ish haqi;

kambag'allik;

mehnat bozoridagi nomutanosiblik;

investitsiyalar taqsimotidagi farqlar.

Demografik omillar

Aholi sonining o'sishi va mehnatga layoqatli aholi ulushining ortishi ham migratsiyani rag'batlantiradi. Yoshlar soni ko'p bo'lgan mamlakatlarda tashqi mehnat migratsiyasi yuqori darajada kuzatiladi.

Ijtimoiy omillar

Ta'lim olish imkoniyatlari, sog'liqni saqlash xizmatlari sifati va yashash sharoitlarining yaxshiroq bo'lishi migratsiya qarorlariga ta'sir ko'rsatadi.

Siyosiy omillar

Siyosiy beqarorlik, qurolli mojarolar, inson huquqlari buzilishi kabi holatlar majburiy migratsiyaga sabab bo'ladi.

Ekologik omillar

Tabiiy ofatlar, iqlim o'zgarishi, suv tanqisligi va ekologik muammolar aholining boshqa hududlarga ko'chishiga olib keladi.

Migratsiyaning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati

Migratsiya jarayonlari ham ijobiy, ham salbiy oqibatlariga ega.

Ijobiy ta'sirlari

Aholi daromadlarining oshishi

Mehnat migrantlari tomonidan yuboriladigan pul o'tkazmalari ko'plab oilalarning turmush darajasini yaxshilaydi.

Ishsizlikning qisqarishi

Ortiqcha mehnat resurslarining tashqi bozorlarga chiqishi ichki mehnat bozoridagi bosimni kamaytiradi.

Malaka va tajriba almashinuvi

Migrantlar xorijda zamonaviy bilim va ko'nikmalarga ega bo'lib, o'z mamlakatlariga qaytgach ushbu tajribani amaliyotga joriy etadilar.

Investitsiyalarning ko'payishi

Migrantlar tomonidan olib kiriladigan mablag'lar kichik biznes va tadbirkorlik rivojiga xizmat qiladi.

Salbiy ta'sirlari

Malakali kadrlar oqimi

"Aqllar oqimi" (Brain Drain) milliy iqtisodiyot uchun muayyan muammolarni keltirib chiqaradi.

Demografik nomutanosiblik

Yosh va mehnatga layoqatli aholining chiqib ketishi ba'zi hududlarda aholi qarishini tezlashtiradi.

Oilaviy muammolar

Uzoq muddatli mehnat migratsiyasi oilaviy munosabatlarga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ijtimoiy moslashuv qiyinchiliklari

Migrantlar yangi muhitga moslashishda til, madaniyat va huquqiy muammolarga duch keladilar.

Globallashuv sharoitida migratsiya jarayonlarining rivojlanish tendensiyalari
So'nggi yillarda xalqaro migratsiya hajmi sezilarli darajada ortmoqda. Bunga quyidagi omillar ta'sir ko'rsatmoqda:

- iqtisodiy integratsiyaning kuchayishi;
- mehnat bozorlarining xalqarolashuvi;
- raqamli texnologiyalar rivojlanishi;
- transport infratuzilmasining takomillashishi;
- ta'lim xizmatlari globallashuvi.

Zamonaviy migratsiya jarayonlarining muhim xususiyatlari quyidagilardan iborat:

Mehnat migratsiyasining o'sishi

Ko'plab mamlakatlarda mehnat resurslariga bo'lgan talab tashqi migrantlar hisobiga qondirilmoqda.

Ta'lim migratsiyasining kengayishi

Talabalarning xalqaro harakatchanligi yildan-yilga ortib bormoqda.

Raqamli migratsiya

Masofaviy ishlash imkoniyatlari paydo bo'lishi natijasida insonlar jismonan ko'chmasdan turib xalqaro mehnat bozorida ishtirok etmoqdalar.

Iqlim migratsiyasi

Iqlim o'zgarishi natijasida kelajakda ekologik migratsiya ko'lami yanada kengayishi kutilmoqda.

O'zbekistonda migratsiya jarayonlarining o'ziga xos xususiyatlari

O'zbekiston aholisi sonining tez o'sishi va mehnatga layoqatli yoshlar ulushining yuqoriligi mehnat migratsiyasini shakllantiruvchi muhim omillardan hisoblanadi.

Mamlakatda migratsiya siyosati quyidagi yo'nalishlarda takomillashtirilmoqda:

- mehnat migrantlarini kasbga tayyorlash;
- xorijda fuqarolar huquqlarini himoya qilish;
- mehnat shartnomalarini rasmiylashtirish;
- xorijda mehnat qilish uchun til va kasbiy ko'nikmalarni rivojlantirish;
- qaytib kelgan migrantlarni iqtisodiy faoliyatga jalb qilish.

Shu bilan birga, ichki migratsiya jarayonlari ham shaharlashuv darajasining ortishi va hududlar iqtisodiy rivojlanishi bilan bog'liq holda faollashmoqda.

Migratsiya jarayonlarini samarali boshqarishning ustuvor yo'nalishlari

Migratsiyadan maksimal ijtimoiy-iqtisodiy samara olish uchun quyidagi chora-tadbirlarni amalga oshirish maqsadga muvofiq:

Migratsiya sohasidagi qonunchilik bazasini takomillashtirish.

Migrantlarni huquqiy va ijtimoiy himoya qilish mexanizmlarini kuchaytirish.

Xalqaro mehnat bozorlari talabiga mos mutaxassislar tayyorlash.

Elektron migratsiya xizmatlarini rivojlantirish.

Qaytib kelgan migrantlarni tadbirkorlikka jalb qilish.

Migratsiya statistikasi va monitoring tizimini takomillashtirish.

Xalqaro tashkilotlar bilan hamkorlikni kengaytirish.

Xulosa va taklif o'rnida qo'yidagilarni keltirib o'tishimiz mumkin, Migratsiya jarayonlari zamonaviy jamiyat taraqqiyotining muhim tarkibiy qismi hisoblanadi. U aholining hududiy harakatlanishi orqali mehnat resurslarining qayta taqsimlanishini ta'minlaydi, iqtisodiy o'sishga xizmat qiladi hamda aholi daromadlarini oshirish imkonini yaratadi. Shu bilan birga, migratsiya malakali kadrlar oqimi, demografik nomutanosiblik va ijtimoiy muammolar kabi salbiy oqibatlarni ham keltirib chiqarishi mumkin.

Globallashuv va raqamlashtirish sharoitida migratsiya jarayonlarining ko'lami yanada kengayishi kutilmoqda. Shu sababli davlatlar tomonidan migratsiya siyosatini ilmiy asosda shakllantirish, mehnat migrantlarining huquqlarini ta'minlash va inson kapitalini rivojlantirishga qaratilgan chora-tadbirlarni amalga oshirish muhim ahamiyatga ega.

1. Mehnat migrantlarini xorijga yuborishdan oldin kasbiy va til tayyorgarligi tizimini yanada takomillashtirish.

2. Migrantlar huquqlarini himoya qilish bo'yicha xalqaro hamkorlikni kuchaytirish.

3. Qaytib kelgan migrantlar uchun imtiyozli kredit va grant dasturlarini kengaytirish.

4. Migratsiya sohasida raqamli axborot platformalarini joriy etish.

5. Yoshlarni mamlakat ichida bandlik bilan ta'minlash orqali majburiy mehnat migratsiyasini qisqartirish.

6. Hududlarda yangi ish o'rinlari yaratish va investitsiya loyihalarini kengaytirish.

7. Migratsiya statistikasini yuritish va tahlil qilishning zamonaviy usullarini qo'llash.

8. Iqlim o'zgarishi bilan bog'liq migratsiya xavflarini oldindan baholash tizimini yaratish.

9. Migrantlar oilalarini ijtimoiy qo'llab-quvvatlash dasturlarini rivojlantirish.

10. Migratsiya jarayonlari bo'yicha ilmiy tadqiqotlarni kengaytirish va ular natijalarini davlat siyosatiga tatbiq etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Abdurahmonov Q.X. Mehnat iqtisodiyoti. – Toshkent: Fan, 2022.

2. Vishnevskiy A.G. Demografiya. – Moskva: Yurayt, 2021.

3. Ribakovskiy L.L. Migratsiya naseleniya. – Moskva: Akademiya, 2020.

4. International Organization for Migration (IOM). World Migration Report.

5. United Nations Department of Economic and Social Affairs (UN DESA). International Migration Reports.

6. International Labour Organization (ILO). Labour Migration Statistics.

7. O'zbekiston Respublikasining mehnat migratsiyasi sohasiga oid normativ-huquqiy hujjatlari.

8. Demografiya va mehnat iqtisodiyoti bo'yicha ilmiy jurnallar materiallari.